

ER DET LØPSK TALE, – OG HVA KAN GJØRES?

DEL 2

Det er en glede å oppleve en økende interesse for feltet løpsk tale. Takket være etableringen av den internasjonale foreningen ICA har flere fagpersoner, forskere og personer med løpsk tale, på tvers av landegrensener og verdensdeler, bidratt til å sette fokus på diagnosen løpsk tale og behandlingen av denne. Ny forskning og nytt materiell innenfor løpsk tale feltet foreligger – hvordan implementere dette i vårt logopediske arbeid?

Første del av denne artikkelen ble presentert i forrige nummer av Norsk tidsskrift for logopedi 2/2012:26-33.

KARTLEGGING

Løpsk tale er en multidimensjonal vanske som kan ha tilleggsvansker på flere ulike områder, som omtalt i første del av artikkelen. Personer med løpsk tale passer ikke alltid enkelt inn i en typisk diagnose eller kategori, og derfor bør kartleggingsprosessen være omfattende og med en helhetlig datainnsamling (Daly & Burnett, 1996). I tillegg til den formelle kartleggingen er det vesentlig å også foreta en uformell kartlegging, da løpsk tale ofte forekommer mest hyppig i spontantalen og i naturlige situasjoner. Det kan dermed være utfordrende å fange opp elementer fra talen med maksimale talebrudd, siden det har vist seg at personer med løpsk tale ofte oppnår en kortsiktig bedring ved oppmerksomhet til egen tale (St. Louis et al., 2007, Ward, 2006). Da barnet er i en aktiv språklig utvikling, kan kartlegging av løpsk tale være utfordrende å gjennomføre før fylte 8 år, både med tanke på vurdering av tale tempo og språklig organisering (Van Zaalen et al., 2011). Det anbefales derfor ikke å diagnostisere i altfor ung alder.

Områder som bør utforskes er tempo og taleflyt, språklig organisering, talebrudd, bruk av pauser, bevissthet, kommunikasjon, talemotorikk, artikulasjon og rytme (Daly & Burnett, 1996, Van Zaalen et al., 2011). Ifølge Van Zaalen og kollegaer bør kartleggingen ha fokus på at vanskene er forårsaket av språklige planleggingsvansker og ikke artikulasjonsfeil. I denne artikkelen presenteres konkrete kartleggingsverktøy som logopeder kan benytte i sitt kartleggingsarbeid av personer med løpsk tale.



Karoline Hoff

er logoped og arbeider som rådgiver på team for taleflytvansker ved Bredtvet kompetansesenter. Hennes masteroppgave omhandler kartlegging av løpsk tale, og spesielt kartleggingsverktøyene Lommebokhistorien og PCI. Denne artikkelen er basert på deler av hennes masteroppgave.

E-post: karoline.hoff@statped.no



Hilda Sønsterud

er logoped og arbeider som seniorrådgiver på team for taleflytvansker ved Bredtvet kompetansesenter. Hun arbeider i hovedsak med veiledning og klinisk oppfølging i brukersaker relatert til stamming og løpsk tale og holder kurs for logopeder innenfor feltet taleflytvansker.

Hun arbeider også med forskning og fagutvikling innenfor dette feltet.

E-post: hilda.sonsterud@statped.no

Lommebokhistorien

Lommebokhistorien er en gjenfortellingstest basert på barnetesten 'Bus story' (Renfrew, 1997, ref. i Van Zaalen et al., 2009d) og ment for bruk på ungdom og voksne som en del av en bredere kartlegging av en mulig løpsk tale. Gjenfortellingstesten ble omgjort til en kartleggingstest for løpsk tale av Van Zaalen og Bochane i 2007 (Van Zaalen et al., 2009d). Lommebokhistorien er den eneste testen på norsk som dekker gjenfortellingsaspektet, og den er nå tilgjengelig via lenken www.statped.no. Van Zaalen et al. (2011) og Ward (2006) påpeker at gjenfortelling er en viktig del av kartleggingen, da det ofte er på dette kommunikasjonsnivået kommunikasjonen kan få brudd. Nærmere presisert kan dette ha å gjøre med at den grammatiske kodingen og den syntaktiske kompleksiteten kan være utfordrende når talehastigheten gjør at det ikke blir nok tid til å fullføre den redigerende fasen av språkproduksjonen. Typiske trekk en kan observere kan være uoversiktlig fortelling, ombytting av hendelsesforløpet, overfokusering på uviktige detaljer, utelatelse av sentrale historieaspekt, springende fortelling og manglende evne til å fremstille en sammenhengende historie (Ward, 2006). Testen Lommebokhistorien skriker med dette dermed frem som en mulighet til å avdekke viktige aspekt ved taleflytvansken.

Gjennomføringen av Lommebokhistorien går ut på at testleder leser opp en standardisert historie, og klienten skal gjenfortelle historien uten hjelp. Det blir gjort lydopptak og talen transkriberes etter gjennomføringen. Det medfølger et eget skjema for notering av testpersonens respons og talebrudd og et skåringskjema der resultatene kan noteres og summeres. Analysen innebærer en trinnvis prosess som tar for seg vurdering av historiekomponenter, vurdering av riktig syntaks, vurdering av type taleflytbrudd og vurdering av prosentdel taleflytbrudd og ratio taleflytbrudd.

PCI – Predictive Cluttering Inventory

Predictive Cluttering Inventory (PCI) er en sjekkliste som kan gi en prediksjon på mulige tegn på løpsk tale hos en person. PCI ble utviklet av Daly og Burnett i 2006 basert på gjennomføring av spørreskjema fra 60 eksperter innen taleflytfeltet fra hele verden (Van Zaalen et al., 2009c). Van Zaalen og kollegaer fant gjennom to studier imidlertid ut at PCI i sin daværende form ikke var sensitiv og spesifikk nok til å kunne oppdage løpsk

tale hos personer med løpsktalende trekk (2009c), og heller ikke til å differensiere personer med løpsk tale fra personer med stamming (2009b). En forklaring på hvorfor testen ikke fanget opp personer med løpsk tale kan ha vært at mange av kjennetegnene på listen var felles med de bruddene alle mennesker har i sin daglige tale. Basert på undersøkelsen ble sjekklisten og skårings-systemet videreutviklet av Van Zaalen et al. (2009b) ved at den reviderte utgaven av PCI har en akseptabel skåring spesifikk nok til å oppdage løpsk tale. Det foreligger en ny norsk versjon av Van Zaalens reviderte utgave tilgjengelig på internett for fri bruk, se nærmere på statped.no sine nettsider.

PCI tar for seg 33 ulike kjennetegn på løpsk tale innen hovedområdene *talemotorikk* (seksjon 1), *språklig planlegging* (seksjon 2), *oppmerksomhet og konsentrasjon* (seksjon 3) og *motorisk- og planmessig koordinering* (seksjon 4). Testen fungerer ved at skåringssystemet kan gi en indikator på mulig løpsk tale. Hvert kjennetegn på løpsk tale blir rangert med en skåre på en sekspoengs skala (0=aldri, 5=alltid). Ifølge Van Zaalen (personlig kommunikasjon, 30.09.11) er de ti første kjennetegnene i seksjon 1 de viktigste for kartleggingen av løpsk tale. Seksjon 1 fungerer dessuten sammenlagt som en indikator på mulig løpsk tale. Seksjon 2 støtter informasjon om lingvistiske og språklige komponenter av løpsk tale, mens seksjon 3 og 4 gir tilleggsinformasjon om personlige kommunikasjonsferdigheter. PCI har frem til nå ingen normative data for å kunne diagnostisere ulike grupper (Van Zaalen et al., 2009b). En grunn til dette kan være at løpsk tale og andre vansker har mange felles kjennetegn, noe som kan gjøre det utfordrende å skille vanskene.

Annen relevant kartlegging

For å skille løpsk tale fra andre taleflytvansker, poengterer Van Zaalen et al. (2011) at kartleggingen bør fokuseres mot ulike aspekt ved kommunikasjon og kognisjon. Dette kan gjøres ved utforskning av høytlesning, spontantale, gjenfortelling av en memorert historie, en test av oral koordinasjon og spørreskjema. Auditive opptak og video bør inkluderes i varierte deler av kartleggingen for å kunne vurdere taleflyt, talehastighet, artikulasjon, språk og stemme (Daly & Burnett, 1999, St. Louis et al., 2007, Van Zaalen et al. 2011, Ward, 2006). Andre språktester kan også benyttes for å få et generelt bilde av språket til personen. I dette avsnittet vil

de ulike nevnte metodene for kartlegging kort presenteres, samt forslag til digitale kartleggingsprogram.

Spontantalen vil som tidligere beskrevet ofte være varierende, og ha en kortsiktig bedring ved oppmerksomhet på den. Siden det kan forekomme flere brudd i taleflyten når personen er avslappet, har Ward (2006) og St. Louis et al. (2007) foreslått å lage avtaler på at logopeden har godkjennelse til å ta opptak av talen når personen med løpsk tale ikke er klar over det. Det er når personen med løpsk tale ikke er klar over at fokuset er rettet mot talen, at vi kan gjennomføre de mest autentiske opptakene. I en utredning bør derfor opptak av spontantalen utgjøre en del av den helhetlige kartleggingen.

Høytlesningen bør gjennomføres av både uforberedte og forberedte lesestykker av ulik vanskelighetsgrad. På denne måten kan en oppdage på hvilket nivå taleflyten får brudd (Van Zaalen et al., 2011, Ward, 2006), og det kan være en fin mulighet til å avdekke eventuelle lesevansker. Det kan være verdt å merke seg at en kan forvente flere brudd i talen når personen leser et kjent lesestykke, og bedre taleflyt når det blir lest et lesestykke personen ikke har fått forberede seg på (Van Zaalen et al., 2011). Dette kan ha å gjøre med i hvilke lesesituasjoner personen er avslappet eller mer selvovervåkende. Selv om høytlesning innebærer en begrenset mulighet til å avdekke vansker med språkformulering, kan likevel forhold som for eksempel bortfall av funksjonsord være påfallende (Ward, 2006).

Spørreskjema kan benyttes for å sammenlikne personens oppfattelse av egne vansker med logopedens vurdering av vanskene. Ved slike skjema kan en også avdekke eventuelle forventninger om vansker og uunngåelsesstrategier, og dette kan være et godt grunnlag for samtale om bevissthet og holdninger til egen vanske. Forslag til spørreskjema kan være *Perceptions of Stuttering Inventory (PSI)* som kan lastes ned fra internett (Woolf, 1967) og *Wright and Ayre Stuttering Self-Rating Profile (WASSP)* som er et selv vurderingsskjema utviklet av Wright & Ayre (2000). Selv vurderingsskjemaet som benyttes internt på Bredtvet kompetansesenter bygger på tilsvarende gradering som WASSP. Vi håper å kunne gjøre dette skjemaet tilgjengelig for eksternt bruk.

Ved å teste *oral koordinasjon* kan en avdekke om talehastigheten har påvirkning på forstyrrelser i taleflyten på

ordnivå. Van Zaalen et al. (2009a) har utviklet SPA-testen (tysk: Screening Pittage Articulation), som er et kartleggingsverktøy laget for å undersøke motorisk talekontroll ved hjelp av hurtig repetering av flerstavelsesord. Når denne testen blir ferdig utarbeidet til norsk, kan det være en god mulighet til å kartlegge den orale koordinasjonen.

Av språktester kan *Språk 6-16* (Ottem og Frost, 2011) være en nyttig screeningtest for å undersøke eventuelle språkvansker. Spesielt deltestene *ordspenn* og *setningsminne* kan indikere vansker med verbalt korttidsminne. For dette formålet kan også Wechslers (2009, 2011) intelligensskala for vurdering av barn, ungdom og voksne kognitive evner (*WISC* og *WAIS*) benyttes i kartleggingen, og da spesielt deltestene innen arbeidsminneindeksen.

Vurdering av *skriftlig* uttrykk bør inkludere både eksempler på spontan skrivning og diktert skrivning. Sammenlikning av disse kan belyse eventuelle vansker med å organisere og fremstille temaet, og eventuelle utelatelser av ord eller endelser.

Av digitale kartleggingsverktøy er *Praat* (Boersma & Weenink, 2012) et gratisprogram hvor en kan legge inn lydsekvenser fra tale og utforske fonetikk, slik at en blant flere andre muligheter kan regne ut antall stavelser per minutt. *The Cluttering Assessment Program (CLASP)* utviklet av Klaas Bakker i 2005 er et program utviklet for å bestemme prosentvis taleflytbrudd, og *Cluttering Severity Instrument (CSI)* utviklet av Klaas Bakker og Florence M. Myers i 2011 er utviklet for vurdering av grad av løpsk tale. Sistnevnte program kan lastes ned gratis fra ICA (2012) sin hjemmeside, se evt. adresse nedenfor.

Daly og Burnett (1996) har erfart at personer med løpsk tale kan ha vansker med både fin- og grovmotorikken, og kan virke «klumsete» og ukoordinerte i bevegelsene. Flere steder i faglitteraturen kan vi finne at temaet berøres uten at det tidligere er gjort noen systematisk kartlegging av motoriske ferdigheter. Sønsterud og Andrup (2012) er underveis med en studie som kan vise en eventuell sammenheng ved at motorisk kompetanse ikke fungerer optimalt hos noen personer. For å kartlegge motoriske ferdigheter mer systematisk, kan den nevromotoriske testen NUBU 4-16 benyttes, som er normert for norske barn (Andrup, Janson og Gjørsum,

2009). En slik kartleggingstest kan være for tidkrevende og omfattende for en normal logopedisk utredning da logopeder ofte har begrenset med tid og muligens ikke et slikt testbatteri tilgjengelig. Vi ser likevel at det har vært en verdifull kartlegging der testingen har vært gjennomført.

HVA KAN GJØRES?

Hensikten med denne artikkelen er å sette søkelys på kartlegging av løpsk tale. Hva kan disse vurderingene og denne kartleggingen videre benyttes til? Det velges her å ta med en kort skissering av noen tiltak som vi på bakgrunn av våre erfaringer ser kan ha positiv effekt. Kartlegging skal ikke gjøres i seg selv «bare for å kartlegge» eller for å avdekke vanskeområder. Et essensielt poeng er at det skal bidra til utvikling og bedring, og derfor ville det blitt mangelfullt ikke å påpeke hva kartleggingen kan benyttes til. Forslagene til tiltak blir her hovedsakelig fokusert mot selve taleproduksjonen og språklig organisering da dette er områder som i særdeleshet mange med løpsk tale behøver veiledning og trening i.

Øke bevisstheten

For mange personer med løpsk tale er det viktigste å få en visshet i hva som «feiler» en. Dette kan være viktig både for egen selvfølelse og ved det å kunne gjøre rede for og gi en forklaring overfor omverdenen på hvilke utfordringer som gjelder dem. Dessverre er det slik at mange kan gå gjennom grunnskole, videregående skole og høyere utdanning uten å bli tatt seriøst eller trodd for vanskene de sliter med. For mange kan derfor selve kartleggingen betraktes å være en viktig del av tiltakene, da klarheten om vansken kan bidra til at en møter omgivelsene på en positiv måte med mer selvinnsikt og sikkerhet i at vanskeområdene er troverdige og at det ikke bare er en del av personligheten. Videre vil en økende bevissthet om de ulike nyansene og elementene i taleproduksjonen bidra til å gi en økt følelse av selvkontroll og «selvovervåking». Ward (2006) trekker frem at identifisering av vanskene er utgangspunktet for tiltakene. Personer med løpsk tale vil lettere kunne endre sin taleatferd og kommunikasjon i en positiv retning når de er kjent med hvordan talen og kommunikasjonsferdighetene deres i realiteten er.

Kontroll og selvovervåking

Et tiltak som å fokusere på talehastighetskontroll kan bidra til en synergieffekt hvor det blir en høyere tydelighet i talen og språket (Myers, 2011). Et annet effektivt virkemiddel er å lytte til sin egen stemme når han/hun snakker. I vår logopediske praksis har vi sett at denne teknikken ofte bidrar til en markant redusering av tale-tempoet, og at dette igjen kan bidra til at artikulasjonskontaktene blir mer presise. Talen blir automatisk tydeligere. Ved å anvende denne teknikken, blir det enklere for dem å få med alle stavelser i ord og det kan føre til færre utelatelser og teleskoperinger. Kontrollen og selvovervåkingen bør starte allerede når personen er i ferd med å tenke et budskap som skal formidles, jfr. gjerne Levelts (1989) språkprosesseringsmodell: 1. konsept, 2. formulator og 3. artikulatør. Selv om det er i den formulerende og artikulerende fasen en kan observere talebruddene, kan bevisstgjøring ved den konseptualiserende fasen være gunstig for å møte utfordringene i forkant. Ward (2006) peker på at selvovervåking er en ferdighet som utvikler seg over tid. For de fleste utgjør dette arbeidet en kontinuerlig og livslang prosess, både i utdanningsforløp og i forskjellige jobbsituasjoner. Ward trekker frem at løpsk tale kan behandles, men at vanskene ofte er til stede for alltid. Det er derfor hensiktsmessig å gjøre personen mer bevisst slik at han/hun kan velge ut hvilke situasjoner han/hun har behov for å ha en tydelig tale og et mer forståelig språk, og i større grad å fokusere på overvåking av egen tale i disse valgte situasjonene. Vi kan være oppmerksom på Kvenseth (2007, Ward & Scaler Scott 2011) sine fem kontrollnivåer ved løpsk tale, hvor 1 er uten kontroll (hvis ivrig eller stresset) og 5 utgjør et svært kontrollert taleflytnivå. Ved å bli bevisst på flere nyanser og forskjellige kontrollnivåer, kan det bidra til at de enklere kan gå inn på det kontrollnivået de ønsker å være på. Ofte utgjør nivå 3 et «normalt» kontrollnivå med delvis kontroll og hvor det er hensiktsmessig å være i de fleste kommunikasjonsituasjoner. Flere treningssituasjoner bør gjennomføres daglig, hvor fokus på god kommunikasjon og gode talestrategier bør innarbeides. En utfordring kan være å huske å bruke tiltakene aktivt i spontane situasjoner, da det kan være vanskelig å ta full kontroll. Videre må personene med løpsk tale også tillate seg å prate fritt og spontant uten å bli begrenset av tanken på hvordan en skal snakke for å opprettholde en tydelig tale.

Planleggingsvansker

Mange personer med løpsk tale har vanskeligheter med å planlegge det de vil formidle, og at det ofte i gjentellingen blant annet kan vise seg ved at historiekomponentene blir presentert på en ulogisk måte. Flere av ytringene kan fremstå som syntaktisk ukorrekte, enda kartlegging og observasjoner kan vise at ytringene kan bli syntaktisk riktige når de får muligheten til å redigere dem selv. Ulike taleflytbrudd viser seg muligens som en følge av at den språklige planleggingen kan bryte sammen. Dataprogrammet Inspiration Software (2012) er et teknisk hjelpemiddel som mange med stor fordel kan benytte både i skriftlige og muntlige sammenhenger. Ved hjelp av visuelle teknikker kan programmet hjelpe med å organisere, planlegge, tematisere og disponere det som man ønsker å formidle. Uten tekniske hjelpemidler til stede kan bruk av tankekart, disposisjon og stikkord på papir være en løsning. En slik type støtte kan i situasjoner som for eksempel muntlige fremlegg bidra til at fremstillingen blir mer forståelig og enklere å følge for tilhørere. Tydelig strukturering kan også bidra til å minske aspekt som for eksempel overfokusering på uviktige elementer, som mange kan vise tegn til.

Tilrettelegging

Av tilrettelegging knyttet til eksamen kan noen ha nytte av utvidet tid, bruk av pc, og en kombinasjon med visuell støtte. I studiesituasjoner på universitet og høyskoler kan det være fordel med lesesalsplass på et rolig sted uten støy, og mulighet til å bruke diktafon eller taleopptak på mobiltelefonen. Ved å lytte til egen tale, så kan bevisstheten økes. Lydopptak av andres tale, foredrag og forelesninger kan være hensiktsmessig for de personer som opplever lav konsentrasjon eller at hukommelsen deres ikke fungerer adekvat (må selvsagt avtales i forkant). Da vil det være en uvurderlig støtte å ha opptak å lytte til i etterkant.

Det er utarbeidet et eget skriv om særskilt tilrettelegging av muntlig prøving/eksamen for elever med stamming og/eller løpsk tale (ref. Alfild Ingebrigtsen ved Logopedisk senter i Trondheim). Dette skrevet er bl.a. gjort tilgjengelig på statped.no sine sider.

Motorikk og tale

I tilfeller der det observeres mye kroppslig uro, ukoordinerte bevegelser og impulsivitet, kan et egnet tiltak i enkelte formidlingssituasjoner være å forsøke å

kontrollere de store muskelgruppene. Så vidt vi kan se, finnes ikke publiseringer innenfor løpsk talefeltet som kan vise til en slik sammenheng; nemlig sammenhengen mellom motorisk kontroll og tydelighet i talen. Likevel har vi sett i vår logopediske praksis at det for noen personer kan være hensiktsmessig å ha et fokuspunkt som også er knyttet til det grovmotoriske aspektet. Ofte kan det igjen bidra til økt kontroll på andre mindre muskelgrupper, inkludert talemuskulaturen (Sønsterud & Andrup 2012). Et eksempel er å gå i et rolig tempo mens han/hun prater samtidig. Dette vil for noen bidra til et redusert taletempo og mer taleflytkontroll, som igjen kan bidra til en mer tydelig tale (Sønsterud, Løvbakk & Sten Hatlen 2012).

Grov- og finmotoriske ferdigheter bør i noen tilfeller kartlegges ytterligere, spesielt i tilfeller hvor vansken er av en slik art at DCD (Developmental Coordination Dysfunction) eller dyspraksi mistenkes som en primær vanske. NUBU 4-16 (Andrup, Janson og Gjærum, 2009) er et eksempel på en egnet test som i stor grad kan gi mer informasjon om flere nevro-motoriske-/motoriske funksjonsområder.

AVSLUTTENDE KOMMENTARER

Det foregår fortløpende kunnskapsfornying og utvikling av kartleggingsverktøy innen feltet løpsk tale, og i Norge har det de siste årene vist seg et større engasjement. Mye tyder på at løpsk tale er en underdiagnostisert gruppe, og vårt formål med denne artikkelen er å spre kunnskap slik at flere personer for fremtiden kan fanges opp, utredes og få individtilpassede tiltak. I takt med informasjonsformidlingen har det i det siste blitt observert en merkbar økning i henvendelser angående denne taleflytvansken; både til Bredtvet kompetansesenter og til PP-tjenester i 1. linjetjenesten. Vi håper at flere logopedier ønsker å utvide sin kompetanse innen dette spennende feltet, og at flere ønsker å bistå i arbeidet for å hjelpe personer med løpsk tale.

Bredtvet kompetansesenter arrangerer kurs for de logopedier som er interessert i å øke kompetansen både innenfor stamming og løpsk tale. Kurset «Er det løpsk tale – og hva kan gjøres?» setter søkelys på nyere kartlegging og gode, effektive tiltak i oppfølgingen for personer med løpsk tale. For de som er interessert, så finnes mer informasjon om kursene i Bredtvets kurskatalog for 2012, eller på statped.no sine nettsider.

Referanser

- Andrup, G., Janson, H. & Gjørnum, B. (2009). *NUBU 4-16 Testkoffert*. Universitetsforlaget.
- Boersma, P. & Weenink, D. (2012, 7. august). *Praat: doing phonetics by computer*. Hentet fra <http://www.fon.hum.uva.nl/praat/>
- Daly, D. A. & Burnett, M. L. (1996). Cluttering: Assessment, treatment planning, and case study illustration. *Journal of Fluency Disorders*, 21, 239-248.
- Daly, D. A. & Burnett, M. L. (1999). Cluttering: Traditional Views and New Perspectives. I R. F. Curlee (red.), *Stuttering and Related Disorders of Fluency* (2. utg.). (s. 222-254). New York: Thieme.
- Inspiration Software (2012). Hentet 9. mars 2012 fra <http://www.inspiration.com/Inspiration>
- Kvenseth, H. (2007). Det var ikke jeg som hadde et problem, det var de andre som ikke forsto meg. *Norsk Tidsskrift for Logopedi*, 3, 38-39.
- Levelt, W. J. M. (1989). *Speaking: From intention to articulation*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Myers, F. L. (2011). Treatment of cluttering: a cognitive-behavioral approach centered on rate control. I D. Ward & K. Scaler Scott (red.), *Cluttering. A Handbook of Research, Intervention and Education*. (s. 152-174). UK: Psychology Press.
- Ottem, E. og Frost, J. (2011). *Språk 6-16 Screeningtest* (3. utg.). Oslo: Bredtvet kompetansesenter.
- St. Louis, K. O., Myers, F. L., Bakker, K. & Raphael, L. J. (2007). Understanding and Treating Cluttering. I E.G. Conture & R. F. Curlee (red.), *Stuttering and Related Disorders of Fluency* (3. utg.). (s. 297-325). New York: Thieme Medical Publishers.
- Sønsterud, H. (2012, 20. mars). *Predictive Cluttering Inventory (PCI)- revised*. Norsk oversettelse av Van Zaalens reviderte utgave av Daly's sjekklister fra 2006, Hentet fra <http://www.statped.no/Tema/Sprak/Publicasjoner/Kartlegging-av-lopsk-tale/>
- Sønsterud, H., Løvbakk, J. & Sten Hatlen, H. (2012). Aktiv talepust – et nyttig verktøy i vår stammelogopediske verktøykasse? *Norsk tidsskrift for logopedi*, Mars 2012
- Sønsterud, H., og Andrup G. (2012) *Motor control and speech – is there a connection? Neuromotor examination of four individuals who clutter*. Proceedings, 7th World Congress on Fluency Disorders, Tours, 2-5. Juli 2012
- Van Zaalén, Y., Wijnen, F. & Dejonckere, P.H. (2009a). A test of speech motor control on word level productions: The SPA Test (Dutch: Screening Pittige Articulatie). *International Journal of Speech-Language Pathology*, 11, 26-33.
- Van Zaalén, Y., Wijnen, F. & Dejonckere, P.H. (2009b). Differential diagnostics between cluttering and stuttering – Part one. *Journal of Fluency Disorders*, 34, 137-146.
- Van Zaalén, Y., Wijnen, F. & Dejonckere, P.H. (2009c). Differential diagnostics between cluttering and stuttering – Part two. *Journal of Fluency Disorders*, 34, 146-154.
- Van Zaalén, Y., Wijnen, F. & Dejonckere, P.H. (2009d). Language planning disturbances in children who clutter or have learning disabilities. *International Journal of Speech-Language Pathology*, 11, 496-508.
- Van Zaalén, Y., Wijnen, F. & Dejonckere, P. (2011). The assessment of cluttering: rationale, tasks, and interpretation. I D. Ward & K. Scaler Scott (red.), *Cluttering. A Handbook of Research, Intervention and Education*. (s. 137-151). UK: Psychology Press.
- Ward, D. (2006). *Stuttering and Cluttering: Frameworks for understanding and treatment*. UK: Psychology Press.
- Ward, D. & Scaler Scott, K. (2011). *Cluttering. A Handbook of Research, Intervention and Education*. UK: Psychology Press.
- Wechsler, D. (2009). *Wechsler Intelligence Scale for Children* (4. utg), norsk versjon. Stockholm: Pearson Assessment.
- Wechsler, D. (2011). *Wechsler Adult Intelligence Scale* (4. utg), norsk versjon. Stockholm: Pearson Assessment.
- Wright, L. & Ayre, A. (2000). *Wright and Ayre Stuttering Self-Rating Profile*. Bicester: Speechmark.